

Асен ТЮТЮНДЖИЕВ
ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, България
asen.tyutyundzhiev@abv.bg

**ПРИЗНАВАНЕТО НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ
ОТ РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ (15.01.1992 г.)**

Asen TYUTYUNDZHIEV
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria
asen.tyutyundzhiev@abv.bg

**THE RECOGNITION OF THE REPUBLIC
OF MACEDONIA BY THE REPUBLIC OF BULGARIA
(15TH JANUARY 1992)**

The article examines the process of recognition of the Republic of Macedonia by the Republic of Bulgaria, focusing on the risks and opportunities faced by the Bulgarian political élite. The Consultative Council on National Security (CCNS) meeting, held on 15th January 1992, is examined, where the decision to recognize the new state was made. The attitudes of the Balkan states, EC, USA, and Russia towards the four former Yugoslav republics are observed. In the background of the dramatic dissolution of Yugoslavia and the formation of a new regional order, the Bulgarian foreign policy demonstrated independence and adherence to principles for the first time after 1944. It declared its position as an unignorable political factor in the Balkans.

Keywords: the Republic of Macedonia; the Republic of Bulgaria; European Community; Zhelyu Zhelev; Government.

Правото на народите на самоопределение е една от малкото международни норми, ползващи се с всеобщо признание и регулярно потвърждение¹. Признаването на независимостта на определена страна е акт на една или група държави, с който пряко или косвено се констатира възникването на нов субект на световната политическа карта според международното право. Той е пряко обвързан с декларирано намерение за заявяване или възстановяване на междудържавното сътрудничество в определени области на международните отношения.

Формите на признаване на независимост на държава са: официално и неофициално. Официалното се реализира по два начина: де факто и де юре. *Де факто* (лат. *de facto*) в буквален превод означава „на практика“, „всъщност“, т.е. фактически. Пренесено към процедурата за признаване на независимост

---

¹ Salmon, J. Versl'adoption d'un principe de légitimité démocratique?. Association Droit des gens. A la recherche du nouvel ordre mondial, Tome I – Le droit international al'épreuve. Bruxelles: Complexe, 1993, p. 59–87.

се възприема като предходна крачка преди признаването де юре: напр. сключват се определени договори, установяват се консулски отношения и т.н. *Де юре* (лат. *de jure*) означава „според написаното в закона“. Изразява се в признаването на независимостта в пълен обем: незабавно установяване на дипломатически отношения и сътрудничество в търговията, културата, икономиката и други области на социалния живот.

За разлика от официалното, неофициалното признаване на независимостта на държава е едностранен юридически акт, който действа временно. Чрез него съществуваща държава влиза във връзка с нововъзникнала такава за решаване на точно определен случай, *ad hoc*, наричан още фактическо признаване. Съпровожда се със специална нота или заявление, в което се посочва, че въпреки установените временни отношения нововъзникналата държава официално не е призната².

Признаването на Република Македония от Република България е резултат на продължителен процес, в който са обединени усилията на българското правителство, Народното събрание, Президентството и дипломатическите служби.

Формирането на Македония като независима държава е функция от разпада на Титова Югославия в края на 80-те и началото на 90-те години на XX век³. На 25 януари 1991 г. македонският парламент приема декларация за суверенитета на държавата. На 27 януари за пръв президент на страната е избран Киро Глигоров. На 20 март 1991 г. е формирано първото правителство начело с Никола Кљусев. На 17 ноември 1991 г. е приета конституция, провъзгласяваща Република Македония за самостоятелна и демократична държава. Главна цел на македонската външна политика е новообразуваната държава да получи международно признание. За целта ръководството на страната се ориентира към интензивни преговори с представители на водещи държави и с активизиране на македонската диаспора по света. Основните трудности в този процес са свързани с тежката икономическа криза, валидна за цялото постюгославско пространство, както и ожесточената позиция на Гърция, непризнаваща легитимността на новата държава⁴.

---

² Борисов, О. Международно публично право. София, „Нова звезда“, 2007, с. 84–87. Видин, Благой, Международно публично право. Обща част. София: Университетско Издателство „Св. Климент Охридски“, 1996 и 1999.

³ Хинкова, С. Югославският случай. Етнически конфликти в Югоизточна Европа. С., 1998; Гуськова, Е. Ю. История югославского кризиса (1990–2000). М., 2001; Jović, B. PoslednjidaniSFRJ. Београд, 1995; Симич, П. Регулиране или разрешаване на конфликти. Международни отношения. София, 1996, № 4; Енчев, В. Югославия: Последната балканска империя. История, политика, етноси. София, 2005; Манчев, Кр. Кървавият край на Югославия, София, 2009; Rich, R. Recognition of States: the Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union – In: Journal européen de droit international, 1993, Vol. 4. No. 1, p. 60–63.

⁴ Тунтев, А. Република Македонија. Прва декада (1990–1999). Скопије, 2005.

Македонската дипломация търси подкрепа в т.нар. Арбитражна комисия по Югославия, създадена на 27 август 1991 г. по инициатива на Съвета на министрите на Европейската общност (ЕО). Тя била в състав Р. Бадинтер (ръководител, председател на Конституционния съвет на Франция), Р. Херцог (председател на Федералния Конституционен съд на Германия), А. Консартини (председател на Конституционния съд на Италия), А. Т. Валиенти (председател на Конституционния съд на Испания) и И. Петру (председател на Конституционния съд на Белгия). Целта на комисията е решаване на правните проблеми, свързани с югославската криза. Македонското ръководство провело серия от срещи с Комисията⁵.

Македонският политически елит и лично Киро Глигоров участват активно в основния форум, свикан от международната общност за урегулиране на отношенията с бившите югорепублики – Международната конференция по бивша Югославия (МКБЮ, 7 септември 1991 г., Хага), с първи съпредседатели от Европейския съвет – лорд Карингтън, бивш министър на външните работи на Великобритания и генерален секретар на НАТО, и Сайръс Ванс, бивш генерален секретар на САЩ⁶.

В хода на събитията, свързани с признаването на Р. Македония от международната общност, от съществено значение е позицията на България. Като синхронизира своята външна политика с решенията на международните форуми по признаване статута на независими държави от бившето югославско пространство, тя декларира основните принципи на това признаване:

- свободно изразената воля на тяхното население;
- спазване правата на човека, на националните малцинства или етническите групи;
- отсъствие на териториални претенции към всички съседни страни.

Що се отнася до Македония, принципната българска позиция по признаването ѝ като самостоятелна държава почива на следните основания: България отказва да приеме официално съществуването на отделна македонска нация и отделен македонски език. Тази позиция се споделя от огромна част от българския народ и от българската наука. Тя третира т.нар. македонски език като една от трите норми на българския език – стандартният за държавата, езикът на банатските българи и македонският диалект, който се говори в Македония, в Северна Гърция и някои райони в Албания⁷.

---

⁵ Колосков, Е.А. Страна без названия: внешнеполитический аспект становления македонского государства (1991–2001 гг.). Институт славяноведения. Москва, 2013, с. 1–68.

⁶ Глигоров, К. Македонија е се що имаме. Скопије, 2002, с. 696–697.

⁷ Единството на българския език в миналото и днес. Български език, XXVIII, кн. 1. Българска академия на науките. Институт за български език. София, 1978, с. 34–43. <http://www.kroraina.com/knigi/bugarash/ed/index.html> (посетен на 06.07.2018 г.).

За България понятието „македонска нация“ е Коминтерновска измислица и до 1944 г. тя не съществува⁸.

България признава независимостта на Македония официално на 15 януари 1992 г., но признаването на Македония определено не е еднократен акт, а продължителен процес на усилия на нашата дипломация за международното правно признаване и утвърждаване на Република Македония значително преди и след тази дата.

За началото на този процес разказва президентът Желю Желев: „Още през септември 1990 г., в разговорите с тогавашния югославски президент Йович в Ню Йорк, когато се споменава за т. нар. македонски въпрос, му казах, че ние нямаме никакви претенции към Югославия. За нас този въпрос е изкуствено създаден, измислен и е добре да се въздържа да изнасяме вътрешните си проблеми навън. В това отношение правото на населението на самоопределение е основен критерий в политиката ни по националния въпрос. Никой в България няма право да диктува на населението в Република Македония как да се самоопределя по национална принадлежност. Това си е негова работа и негово право, както и никой на територията на Югославия, включително и на Република Македония, няма правото да предписва на нашето население от Пиринския край как да се самоопределя“⁹. Впоследствие тези принципи залягат трайно в българската политика спрямо Република Македония.

Към средата на 1991 г., когато за всички става ясно, че Югославия отива към дезинтеграция, по инициатива на Гърция е подготвена среща между министър-председателите на Гърция, Сърбия и България. Тя трябвало да се състои в Атина, като единствена точка в дневния ѝ ред е съдбата на Македония. По този повод президентът Ж. Желев пише:

„Аз веднага се възпротивих на това и поканих министър-председателя Димитър Попов на разговор. Той беше готов да замине и даже ми се стори малко ентузиазизиран. Явно по друг начин е виждал нещата. Обясних му, че дори самото отиване на тази среща е нещо много грозно, независимо какви позиции ще се отстояват там; че тя напомня за не най-приятните епизоди от историята на дипломатията, когато съседите на една страна, поставена в затруднено положение не по нейна вина, се събират да обсъждат съдбата ѝ, без дори да благоволят да я поканят на срещата¹⁰.

В края на краищата Димитър Попов се съгласява да отклони поканата, под предлог че на такава среща би трябвало да присъстват министър-председателите и на другите балкански страни. Още същата вечер Ж. Желев участва

---

⁸ Църнушанов, К. Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него. С., 1992; Колосков, Е. А. Страна без названия: внешнеполитический аспект становления македонского государства (1991–2001 гг.)

⁹ Желев, Ж. Обръщения на президента към народа и парламента, „Христо Г. Данов“, 1997, с. 41.

¹⁰ Желев, Ж., В голямата политика, Труд, 1998 г., с. 151–152.

в телевизионно изявление, в което обяснява защо не трябва да се прави подобна среща. Така срещата зад гърба на Македония е осуетена.

Докато се изчаква решението на Арбитражната комисия на Р. Бадентер, натоварена от Европейската общност да изработи принципите и критериите, въз основа на които да се признават бившите югославски републики за самостоятелни и независими държави, българските институции не са пасивни. Провеждат се обсъждания в парламента, сред политическите сили, които стават публично достояние в печата. Налага се общото мнение, че България е длъжна първа да признае Македония или да бъде сред първите, признали нейната независимост.

В архивите на Ж. Желев е запазено становище на Комисията по национална сигурност, която „преценява като изключително важен за европейската сигурност въпроса за едновременното признаване на независимостта на републиките Словения, Македония и Хърватска. Комисията има становище, че това признаване трябва да се осъществи редом с първите държави, които го извършат. Смятаме за наложително тази позиция да бъде обявена официално в близките дни, преди 1 януари 1992 г., и същевременно до 15 януари 1992 г. да се осъществят енергични постъпки по дипломатически път, за да се осигури максимална поддръжка за тази позиция в европейски контекст, включително от Русия, Украйна, балтийските републики и др.“¹¹ Решението е взето с консенсус – 22 гласа. Документът носи датата 19 декември 1991 г. и подписа на Йордан Василев, тогава председател на Комисията по национална сигурност.

В началото на декември 1991 г. очакванията да бъде призната независимостта на бившите югославски републики стават водещи сред дипломати и журналисти. ТАНЮГ публикува материали, в които се твърди, че българският президент и новото правителство не желаят да контактуват с федералните власти и Сърбия, а с Македония, Словения и Хърватия, както и че разпадането на Югославия е „стратегически интерес“ на България¹². Списанието на ЮНА „Народна армия“ предупреждава, че се увеличава апетитът на Австрия, Италия, Унгария и България да заграбят от Югославия по нещо за себе си. Според него в България вече има три центъра за обучение на наемници за Хърватия¹³. Такива центрове, разбира се, няма, но съществува проблемът с кражби от български военни поделения на леко стрелково оръжие (автомати „Калашников“ и пистолети „Макаров“). Наред с мафиоти и бизнесмени интерес към този тип дейност имат и трафиканти¹⁴.

Официалната позиция на България е да следва ходовете на ЕО. Тя е представена на 12 декември от външния министър Стоян Ганев на открито заседание на Комисията по външна политика на Народното събрание. Пред присъстващите депутати и журналисти министърът отчита досегашната си дейност и

---

¹¹ Желев. Ж., В голямата политика, Труд, 1998 г., с. 152.

¹² БТА-МИНФ-6.ХІІ=1991 η=

¹³ Банчев, Б. България и югославската криза (1989–1995), С. 2009, с. 91.

¹⁴ Пак там.

докладва, че България е за независимостта на югославските републики, които я искат, но все пак се съобразява с ЕО¹⁵.

Точно в този момент общността е раздирана от спорове по темата, като Германия настоява за признаване на Хърватия преди Коледа¹⁶. На дневен ред излиза и въпросът за четвъртата република – Босна и Херцеговина. Парламентът ѝ приема своята декларация за независимост на 15 октомври, но референдумът още не се е състоял. Въпреки това тя също поставя искане за признаване като независима държава. ЕО няма готовност да отговори. Точно в този момент общността подготвя следващия етап на своята интеграция с договора за политически и икономически съюз в Маастрихт. Без да отпада от дневния ред, Югославия е засенчена и от темата за републиките на бившия СССР.

Де Куеляр изпраща писмо до Х. Геншер, в което му напомня решението на ЕО в Рим от 8 ноември, че перспективата за признаване е с оглед на целокупното население на републиките и загрижеността на президентите на Македония и Босна и Херцеговина за възможния ефект върху целия балкански регион. Опасение изразяват и необвързаните държави в свое заявление, внесено в ООН¹⁷. Българският посланик в ООН следи напрегнатата дискусия и своевременно докладва в София. От своя страна Министерството на външните работи препраща информацията му на премиера, президента и министъра на отбраната¹⁸.

В декларацията си от 16 декември ЕО формулира критериите за признаване и дава срок до 15 януари 1992 г. на републиките да ги изпълнят. Контролът е възложен на комисията „Бадинтер“¹⁹. По време на дискусиите Гърция се опитва яростно да убеди партньорите си да не признаят Македония, докато тя не си смени името. В декларацията на ЕО и критериите за признаване на нови държави влиза и изискването югославските републики да поемат задължението, че „няма да използват държавни наименования, които подсказват териториални претенции“²⁰.

С основание може да се даде оценка, че критериите на ЕО са общи и неясни и дават основание за различно тълкуване в зависимост от конкретния интерес. По това време Сл. Милошевич предлага на К. Мицотакис двустранни разговори за поделение на Македония. Гръцкото правителство преценява, че моментът не е подходящ за подобно начинание и уведомява за разговорите партньорите си от ЕО²¹.

¹⁵ Пак там, с. 92.

¹⁶ Гуськова, Е. Ю. Новые государства Балканах: первые шаги на пути самостоятельности. Москва, 1996, с. 8–9.

¹⁷ ДА РБ, сигн.6.2.2.12, л 1–28.

¹⁸ Пак там.

¹⁹ Божинов, В. Република Македония в съвременната геополитика. София, 2017, с. 81.

²⁰ Zahariadis, N. Greek Policy toward the Former Yugoslav Republik of Macedonia 1991–1995, *Jurnal of modern Greek Studies*, 1996, Volume 14.

²¹ Meier, V. *Wie Jugoslawien verspielt wurde*. Muenchen, 1995, s. 342.

По време на посещението си в Австрия на 18 декември Стоян Ганев напомня пред журналисти, че освен Хърватия и Словения има и Македония, и Босна и Херцеговина. „Има историческа обремененост и без да се има тя предвид, не може да се разбере позицията на България“²².

Прякото посочване на проблема отсъства в публикуваната на 18 декември предизборна програма на президента Ж. Желев. Единствено в тази програма е обявена по-общата цел: „...да се запази престижът на България като остров на стабилност ... предвид трагичното развитие на събитията в Югославия“. Към това се добавя: „... да изградим стабилни отношения на Балканите върху основата на зачитане на взаимните интереси на всяка от страните“²³.

По този повод на 23 декември белградският вестник „Политика“ пише, че македонските политици трябва да проявят голяма загриженост, ако България признае Македония, „освен ако не е сключено тайно споразумение за македано-българска федерация или конфедерация“²⁴.

В Скопие се забелязват известни опасения в тази насока, но водещ остава страхът от повторение на съдбата на Хърватия, защото и тук сърбите се подготвят за референдум за отделяне. Про-югославски ориентираните сили от Македония са сред представителите на 160 партии и организации, свикали Конвент за създаване на нова Югославия. Може би именно твърдата българска позиция е причина в новогодишното си обръщение сръбският президент Слободан Милошевич да обяви, че Сърбия ще уважи решението на Македония да се раздели с Югославия, макар според него това да не е в интерес на самата Македония²⁵.

Няма как да се подмине обстоятелството, че отделянето на Македония от югофедерацията протича най-миролюбиво от всичките четири републики, избрали независимостта. Симпатиите на управляващите в София са изразени и чрез организиран от ръководството на СДС и контролираното от него Столично кметство благотворителен концерт за деца от Хърватия в Националния дворец на културата в София. Президентът Ж. Желев си спомня: „Докато изчаквахме да се произнесе комисията „Бадинтер“, не стояхме бездейни... и не пропускахме да правим сондажи и за настроенята навън, когато при нас идваха чуждестранни делегации“. Той цитира становището на Комисията по национална сигурност в Народното събрание, прието с консенсус от 22 гласа „за“ на 19 декември: „...преценява като изключително важен за европейската сигурност въпросът за едновременното признаване на независимостта на републиките Словения, Македония и Хърватия. Това признаване трябва да се осъществи редом с първите държави, които го извършат. Смятаме за наложително тази позиция да бъде обявена в близките дни, преди 1 януари 1992 г., и същевременно до 15 януари 1992 г. да се осъществят енергични постъпки по

---

²² Банчев, Б. Цит. съч., с. 93.

²³ Желев, Ж. Политически речи. Фондация „Д-р Желю Желев“, 2003.

²⁴ Пак там.

²⁵ Јанчева, Љ. Последните десетилетия со СФРЈ, Менора. Скопје. 2012.

дипломатически път, за да се осигури максимална поддръжка за тази позиция в европейски контекст, включително от Русия, Украйна, балтийските републики и други²⁶.

Фактически народните представители дават право на правителството да прецени кога да признае държавите от бившето югославско пространство. Като крачка в тази посока на 26 декември България признава републиките от новата формация ОНД, наследила стария Съветски съюз²⁷.

Тя е сред страните, които на практика прилагат оръжейното ембарго върху Югославия, наложено от Съвета за сигурност и една от малкото съседни държави, която не привежда армията си в бойна готовност. Дори София кани сама международна инспекция в пограничните райони с Югославия²⁸.

В началото на 1992 г. България е в предизборна кампания за президент и във външнополитическа активност за признаване на Македония. Отношението към югославската криза е често задаван въпрос на повторно кандидатиращия се Ж. Желев при срещите му с избиратели. Той представя българската позиция, която още от лятото е за правото на самоопределение, включително и право на обособяване в самостоятелни, суверенни държави. Желев разказва как на разговорите си с водещи западни дипломати като Лорънс Игълбъргър, Ханс-Дитрих Геншер и др. е предупреждавал, че Югославия отива към „ливански“ вариант на гражданска война, при който ще бъде трудно да се преустановят нещата. Именно затова е предложил въоръжени сили на ЕО, може би заедно с НАТО или под егида на ООН, да влязат и предотвратят нещата в зародиш.

Президентът критикува както неуспеха на държавите от ЕО да се договорят, така и оформящото се становище в общността – Македония да бъде отделена от другите две републики и да се остави за по-късно. Според Ж. Желев това може да прехвърли военните действия и там, и няма гаранция, че България няма да бъде въввлечена в една или друга степен. Засега обаче страната се въздържа от по-категорична намеса – „дори не повишихме бойната готовност по границата“²⁹.

На 5 януари при посещението си в Благоевград президентът Ж. Желев представя пред медиите своето писмо-отговор до Киро Глигоров на молбата за признаване независимостта на Македония. Фрагмент от него гласи: „Изцяло споделям опасенията ви от разрастване на конфликта. Припомням многократно изразяваната ни готовност да знаем волята на Македония за изграждане като суверенна държава. Подкрепяме подхода на ЕО и сме убедени, че Маке-

---

²⁶ Банчев, Б. Цит. съч., с. 94.

²⁷ Пак там.

²⁸ Пак там

²⁹ Желев, Ж. Обръщения на президента към народа и парламента, „Христо Г. Данов“, 1997, с. 208; Банчев, Б. Цит. съч., с. 95.

дония отговаря на критериите. В най-скоро време България ще признае независимостта на Република Македония, както и на Словения и Хърватия³⁰.

Писмото идва във важен момент, когато македонският парламент обсъжда препоръчаните от комисията „Бадентер“ промени в конституцията, приети след бурни дебати на 6 януари³¹.

Малко след това Гърция обявява, че приема признаването на Словения и Хърватия от ЕО и ще наложи вето за Македония, ако не се преименува в „Република Скопие“ или „Славянска Македонска република“³². В Атина Владислав Йованович обсъжда запазването на Югославия и евентуалното оставане на Македония в нея. Македонските албанци са насрочили свой референдум за 12 януари. Споразумението, наложено на 2 януари от посредника на ООН Сайръс Ванс за разполагане на „сини каски“, не се спазва. Събитията добиват трагично измерение, когато югославските ВВС свалят хеликоптер с наблюдатели на ЕО. Загиват четирима италианци и един французин, а югославският зам.-министър на отбраната официално уведомява ООН, че в ЮНА е имало опит за държавен преврат³³.

В тази обстановка на 8 януари е изготвен ключов за българската политика меморандум по югославската криза. Той е адресиран до страните от СССЕ с указание за спешно връчване и е внесен в ООН. В него се отбелязва: „България счита, че след последните изменения на конституцията на Република Македония от 6 януари тя отговаря на посочените в декларацията на ЕО критерии и следва да се третира наравно със Словения и Хърватия“³⁴.

Допълнителен ход е посещението на турския зам.-министър на външните работи, последователно приет от Ст. Ганев и Ф. Димитров. Медийните намеци, че на гръцко-сръбската „ос“ се противопоставя българо-турска, са отхвърлени със спешно ратифициране на българо-гръцкия договор в едно заседание на две четения³⁵.

Македония реагира еднозначно. Киро Глигоров е на посещение във Великобритания в опит да осигури признаването на страната си. Пред Ройтерс и ББС той отхвърля сръбското предложение за участие в трета Югославия и нарича фантазмагории спекулациите, че Македония ще участва в някаква конфедерация с България³⁶.

На 10 януари Ст. Ганев е в Италия, където колегата му Де Микелис се съгласява с принципа от българския меморандум, че няма основание Македония да се третира по различен начин от Словения и Хърватия, и обещава да го

³⁰ Пак там, с.209.

³¹ Пак там, с. 96.

³² Плюс За гръцко-македонските отношения от този период вж. Власова, К.ПарадоксыБалканской политики Европейскогосоюза. – Современная Европа. 204, № 3, с. 117–126.

³³ Банчев, Б. Цит. съч., с. 96.

³⁴ ДА РБ, сигн. 1/0/5, л. 1–6 и UNDOCS/23404-9.I.1992.

³⁵ СД на XXXVI ОНС, 25 зас., 8.I.1992, 27–29.

³⁶ Интервюта пред Ройтерс и ББС.

подкрепи на различните европейски нива. На път от Рим за София на 12 януари Стоян Ганев посещава Атина в търсене на балансиран подход и изразява надежда, че въпреки различията за Македония, сътрудничеството ще продължи. Той представя основния аргумент, изготвен от българските дипломати срещу гръцката позиция: „Ние имаме Пиринска Македония, но не се страхуваме, че с признаването на съседната република някой ще има териториални претенции към нас, както не приемаме за заплаха и преименуването на Министерството за Северна Гърция в Министерство на Тракия и Македония“³⁷.

Филип Димитров също приема гостуваща в България делегация от гръцкия Генерален щаб и се опитва да ги убеди, че по повод на Югославия ориентир за двустранното сътрудничество трябва да бъде декларацията на ЕО от месец декември. Според гръцкия печат противоречията между Атина и София заради Скопие представляват „сериозен трън в двустранните отношения“³⁸.

Гръцкият президент К. Караманлис разпраща писма до ръководителите на държавите в ЕО с молба да не допуснат признаване на Македония. На 13 януари българското правителство признава още шест бивши съветски републики. В очакване на решението на ЕО Стоян Ганев е в Германия. Той обвързва българската позиция с гаранцията, че страната ще бъде остров на сигурността в този опасен регион и за пореден път уверява, че България признава правото на самоопределение на Република Македония и няма териториални претенции. В Бон Ст. Ганев се разминава с идващия от Рим гръцки премиер К. Мицотакис, който също съсредоточава натиска си върху Италия и Германия³⁹.

На 14 януари Арбитражна комисия обявява Словения и Македония за изпълнили критериите на общността. Огласяването на доклада се забавя и не достига до София, въпреки че премиерът се среща с посланиците на тези държави, които са по-благоклонно настроени към българската позиция, като Германия, Австрия и Италия, наред с тези на Великобритания и председастващата ЕО Португалия. Информацията пристига в късния следобед на 15 януари заедно с решението на ЕО да признае само Словения и Хърватия⁴⁰.

На 15 януари 1992 г. от 15. 00 часа се провежда заседание на Консултативния съвет за национална сигурност (КСНС), на което се обсъжда новосъздалата се обстановка в Югославия⁴¹. Президентът Ж. Желев счита, че е необходимо да се вземе становище по отношение на признаването на Република Македония и евентуалните рискове, които крие то. Комисията „Бадентер“ вече е изразила своето становище, че Словения и Македония съответстват на необходимите критерии, за да бъдат независими държави. Президентът изразява

---

³⁷ Пак там, с. 212–213.

³⁸ Пак там, с. 213

³⁹ MislenieArbitraznekomisijeKonferenzijeJugoslaviji № 6,14.01.1992-Jugoslovenskipregled, 1992 № 1, 110–111.

⁴⁰ Ферейра, Л. Г. Революция на изток. Един португалец в София., С. 1997 г, с. 431–433.

⁴¹ По Стенограма от ЦДА, фонд № 1224, опис 3-С, а.е. № 26.

личното си мнение, че е необходимо България да признае независимостта на Македония, Словения и Хърватия като веднага установи дипломатически отношения с тях, т.е. признаването да бъде *de jure*. Спрямо Босна и Херцеговина Ж. Желев смята, че е по-добре да бъде призната *de facto*.

В хода на обсъжданията думата взема Ст. Тафров – зам.-министър на външните работи, който представлява и външния министър, понеже последният в чужбина. Той запознава присъстващите с актуалната информация. Ст. Тафров подчертава, че становището на Комисията „Бадентер“ е изненадало българското правителство, но дава допълнителен позитив към многократно заявяваната позиция България да признае независимостта на Република Македония. Информира членовете на Консултативния съвет за реакциите в някои от европейските страни, а именно: в среща с представител на македонското външно министерство Васил Костурковски италианският външен министър Лучано Де Мицети е заявил, че Италия скоро ще признае Македония; информацията от кабинета на външния министър на Франция Ролан Дюма, може да се обобщи така: „Ние може би няма веднага да признаем. В течение ще признаем, в близките седмици, напълно разбираме българската позиция“; временно управляващият британското посолство в София – Леси Дюкелен казва в разговор с наш дипломат: „Великобритания, както знаете, е най-яръстният противник, така да се каже, доколкото може да се говори за ярост, срещу признаването на югославските републики. Великобритания, разбира се, няма да разбере България, ако България признае Македония, но още по-малко ще я разбере, ако не я признае“; Румъния засега се въздържа от вземане на решение, но се очаква в скоро време Република Турция да признае и четирите републики, каквато отдавна е и позицията на Унгария. По-различна е позицията на Германия, за която Ст. Тафров научава от изпратена телеграма на 14.01.1992 г. от външния министър на България Стоян Ганев. Той се среща с колегата си Ханс Дитрих Геншер, който счита, „че не бива да се прибързва с признаването на Република Македония, още повече, че се разчита на еволюция в позицията на Гърция“. Външният министър на Германия смята, че такова ще е становището и на повечето държави от ЕО и България би следвало да се съобрази с техните позиции. Ст. Ганев пише, че според него „всяка прибързаност е излишна“ и предлага на 16 януари, след получаване на цялата информация, да се проведе заседание на Министерски съвет, както и на двете парламентарни комисии и тогава да се вземе решение, освен ако извънредни според българското правителство обстоятелства, които не са му известни, не налагат такова да се вземе още на 15 януари.

Тук трябва да се отбележи, че Х. Д. Геншер към момента на срещата със Ст. Ганев не е знаел за решението на Комисията „Бадентер“, а именно, че на критериите отговарят само Словения и Македония. Възможно е да се допусне, че става дума и за постигане на известна договорка между Германия и Гърция, още повече след еднократната блиц-свалка на гръцкия премиер К. Мицотакис в Белград, Бон и Рим. Федералната република едностранно признава

Хърватия и Словения, които са неин абсолютен приоритет още през декември, вероятно целта на срещата е била Гърция да признае двете републики, за да не създава проблеми на Германия при обсъжданията вътре в ЕО, като в замяна последната засега няма да вземе отношение към Македония. Други сведения сочат, че гръцкият премиер не е срещнал съчувствие на своите амбиции от страна на Дж. Андреоти и Х. Кол.

В публикаци на в-к „Дума“ се твърди, че при срещата на К. Мицотакис със Сл. Милошевич двамата са препотвърдили отколешните си позиции – Македония да не стане независима държава и Югославия да не изчезне с признаването на две от шестте бивши югославски републики, а да се запази като северен съсед на Гърция и държава на сърби, черногорци, „скопяни“, мюсюлмани и албанци⁴².

Друга важна телеграма, която Ст. Тафров прочита на заседанието на КСНС е изпратената от българския посланик в Белград Марко Марков, който по всеобщо мнение е един от най-добрите познавачи на случващото се в Югославия. Той пише: „След обявяване на становището на Арбитражната комисия България би следвало първа да признае самостоятелна и независима Македония, като изрази готовност за установяване на дипломатически отношения. Изправени сме пред историческо предизвикателство, което дава шанс на България да се изяви като фактор на Балканите, без който или против който не може да бъде решен никакъв съществен въпрос в района. Ако не сме първи в признаването на Македония, тогава е все едно дали ще бъдем втори или последни. Не бива да допуснем нашата страна да бъде принудена да се съобразява с интересите на която и да било друга държава, като жертва националните си интереси“⁴³. Посланикът на България във Вашингтон О. Пишев е разговарял с ръководството на Отдела за Източна Европа на САЩ и е информирал, че американците засега няма да признаят независимостта на републиките, като смятат, че това допълнително би усложнило обстановката в региона. Освен това поставят икономическата им жизнеспособност, ако са самостоятелни, като обръщат внимание и на проблемите на сръбското малцинство в Хърватия. Ст. Тафров казва, че се е срещнал с помощника на държавния секретар Л. Игълбъргър, който е заявил, че САЩ предпочитат да оставят ЕО да действа на авансцената, като заедно с това биха разбрали и държавите, които ще вземат различно от американското решение.

Евентуалната сръбска агресия и влошаването на отношенията с Гърция също тревожат българските политици. Директорът на Националната разузнавателна служба Бриго Аспарухов казва, че към момента няма опасност от военна интервенция, но след евентуалното признаване не може да се каже с категоричност какво ще се случи. Министър-председателят Ф. Димитров е на мнение, че „остротата на събитията в Македония ще настъпи при нейното признаване, независимо дали то излезе от нас“. След внимателен анализ на

⁴² В-к „Дума“, 14 януари, 1992 г.

⁴³ По Стенограма от ЦДА, фонд № 1224, опис 3-С, а.е. № 26.

рисковете президентът, премиерът, вътрешният и външният министър, както и директорите на службите за сигурност заемат категоричната позиция за незабавното признаване, още същия ден, на Република Македония под конституционното ѝ име, както и това на останалите три бивши югославски републики.

Българските политици се обединяват около позицията, че признаването първо от страна на България в една сложна международна обстановка, ще изиграе стабилизираща роля за младата държава, както и че ще отключи лавинообразен процес по нейната легитимация и от други страни, което би дало и по-солидни гаранции за сигурност.

Един от безспорно най-интересните разкази за този паметен ден е на тогавашния председател на Комисията по национална сигурност Николай Слатински от Съюза на демократичните сили:

„Часове наред ... обсъждахме признаването на Македония, разбира се, заедно – тактически, с хитрост на Хърватско и Словения, макар че двете ни бяха последна грижа (повечето колеги не знаеха даже столиците им). Очаквахме Стоян Ганев с последни новини от Западна Европа. Изведнъж малко след 19.30 ч. в кулоарите връхлетяха няколко министри начело с Филип Димитров. Очите им блестяха като пред ново Априлско въстание. Възникна суматоха. Решението, което те взеха, бе взето без Стоян Ганев, без Стефан Савов (също в чужбина). Стефан Тафров, довереното лице на Желев, убеждаваше разпалено, че до един час, според получени сведения, Турция ще признае Македония и ние рискуваме да се опозорим, ако сторим това след нея. И Филип Димитров пое към микрофоните с походка, с която ей така, пред очите ни, влиза в историята. Докато освирквахме депутатите от БСП, останали в глупаво мълчание по местата си, никой не обърна внимание, и досега незнайно как, в решението бе попаднала и Босна и Херцеговина“⁴⁴.

След разширено заседание на българското правителство, в което участват и председателите на парламентарните комисии по външна политика и национална сигурност, е взето решение да се признае Македония и другите три републики, поискали независимост. Аргументите са дадени в становището на Комисията по външна политика с дата 15 януари 1992 г.: „изразява съгласие правителството на Република България да признае независимостта на републиките Словения, Хърватия, Македония и Босна и Херцеговина. Комисията изразява готовност да признае и независимостта на републиките Сърбия и Черна гора веднага щом те пожелаят това. Нашата позиция се основава на

⁴⁴ Слатински, Н. „Реални успехи и пропуснати възможности“, списание „Международни отношения“, No. 5–6, 1995 г., с. 35–43. По въпроса за Босна години по-късно Ф. Димитров казва: „И затова моето решение беше признаването на всички – което включваше и Босна, въпреки доста спорната ситуация там. За мен беше по-изгодно да изглеждам некомпетентен в конституционно-правно отношение по въпроса за Босна, отколкото да си създам беля на главата и да бъда един от хората, насърчили Милошевич да влезе в Босна. Това би направило признаването да олекне и да стои като подстрекателство: „Изяж не този, но другия“. <https://www.vesti.bg/bulgaria/politika/filip-dimitrov-kak-priznah-makedoniia-2836071>.

подхода на равнопоставеност между бившите югославски републики и на критериите за признаване на тяхната независимост, възприети от ЕО с решенията ѝ от 16 декември 1991 г. в Брюксел, както и на решението на Арбитражната комисия на Общността от 14 януари 1992 г. С едновременното признаване на независимостта на четирите югославски републики ние потвърждаваме стремежа на Република България да подкрепя демократичния процес, мира и стабилността на Балканите в съответствие с принципите на заключителния акт от Хелзинки и Парижката харта за нова Европа“⁴⁵.

Работното време на Народното събрание е специално удължено, за да бъде изслушан Филип Димитров. Около 20 ч. премиерът обявява решението. Депутатите приемат новината възторжено. Единствено БСП изразява притеснения за евентуални международни усложнения. Въпреки това „външният министър в сянка“ Филип Боков подчертава, че спорът е не против признаването, а само кога, „защото България не бива да подлага на риск Македония“. Другите парламентарни групи изцяло подкрепят правителството, а от ДПС напомним, че през декември депутатите дават на правителството правото да прецени „кога“. По националната телевизия президентът Ж. Желев прави обръщение към нацията, обвързващо признаването на четирите републики със стремежа на България да бъде стабилизиращ фактор на Балканите.

Ситуацията като цяло създава впечатление за известна некоординираност на българските усилия, което се има предвид от международните фактори при вземане на крайното решение за отлагане на признаването на Македония. Може би тази несигурност е причина самото решение да бъде оформено в писмен вид едва в края на месеца. В декларация на партията „Воля за България“ и предизборния щаб на академик Благовест Сендов от 16 януари 1992 г. изрично е подчертано: „Ние сме дълбоко разтревожени от прибързаните и некоординирани действия на българското правителство, което първо в света призна Македония. Това е решение, което буди много чувства във всеки от нас и има дълга история. То трябваше обаче да бъде резултат на широки консултации с парламентарната опозиция и извънпарламентарните сили. Това е обичайната процедура във всички демократични страни“⁴⁶.

На другия ден, 16 януари, е последният дебат преди втория тур на президентските избори. Ж. Желев твърди: „...за първи път България демонстрира, че има независима външна политика“. Кандидатът на БСП Велко Вълканов заявява, че няма достатъчно информация, за да направи коментар. БСП за първи път се отклонява от демонстрирания досега пълен консенсус на политическите сили по македонския въпрос. По националната телевизия се коментира, че върху ръководството на БСП е упражнен натиск от ПАСОК да се разграничи от признаването на Македония, иначе няма да ѝ съдейства за влизане в Социа-

---

45

46 Външната политика на България след 10.11.1989 г.

листическия интернационал. Именно президентските избори са обяснението, което дават някои външни наблюдатели за избора на датата на признаването⁴⁷.

На първия тур, проведен на 12 януари, президентът Ж. Желев не получава абсолютно мнозинство. Мотив за печелене на допълнителни гласове може би съществува, но логиката на българската политика от предходните месеци предполага акта на признаване да бъде точно на 15 януари.

На 17 януари в специална декларация ЕО признава границите отпреди войната в Югославия. Българското външно министерство също разпространява декларация. Според нея българското решение е знак, че страната ще счита съществуващите граници. Жест към ЕО е и втората част на декларацията – бъдещите стъпки по установяване на дипломатически отношения с новите държави ще се съобразят с хода на вземане на решения в ЕО⁴⁸.

Същия ден Стоян Ганев разяснява декларацията при отговор на питане в Народното събрание. Той обявява признаването на Македония за самостоятелен акт, белег за европейско мислене, и още веднъж потвърждава неизменността на границите. Министърът смята, че въпреки някои различия в мненията решението е в състояние да осигури нужния парламентарен консенсус. Той информира за заседанието на правителството на 16 януари, където е прието, че различията с Гърция не са пречка за развитие на отношенията и следващите стъпки ще са съобразени с ЕО. Остава и амбицията на България да бъде важен фактор за стабилността на Балканите⁴⁹.

Цялата демократична общност (според Ж. Желев и немалка част от БСП) е за признаването на Македония и за това, че България ако не първа, трябва да бъде една от първите, признали Македония.

По-късните изказвания, че Стоян Ганев като външен министър е бил против признаването на Македония, не отговарят на действителността. Истината е, че признаването се осъществява в негово отсъствие и без знанието му. Обективно става така, че в бързането се получава своеобразно дезавуиране на ролята на външния министър. Реакцията на Стоян Ганев е остра, тъй като научава от журналистите на летището, че собственото му правителство е признало Македония, без да го уведоми. Подобна е реакцията и на Стефан Савов, председател на Народното събрание, който по същото време е в чужбина и научава новината при пристигането си в България. Поради това, ако изобщо някой трябва да бъде обвиняван за драматичното недоразумение, според Ж. Желев, това би трябвало да е Филип Димитров. Като министър-председател е можел с шифрограма да осведоми и Ст. Ганев, и Ст. Савов за решението на правителството да признае Македония. Изкупителна жертва на този конфликт става „президентският човек“, заместник-министърът Стефан Тафров, макар, че той успешно координира дейността на българските институции по въпроса

---

⁴⁷ Riedel, S. Bulgariensbalkanpolitik im Spiegel seiner politischen und wirtschaftlichen Transformation. SOE, vol.11–12, 1992, s. 699.

⁴⁸ БТА-МИНФ-17.11992 г.

⁴⁹ СД /стенограма/ на XXXVI ОНС, 30 зас, 17.01.1992 г., с. 84.

за признаването на Македония. Той е изпратен за посланик в Рим, а след приключване на мандата му – в Лондон⁵⁰.

При вземането на решението за признаване на независимостта на Македония България отчита настроенята в Европейската общност и решенията на нейните органи. Оповестяването на доклада на Арбитражната комисия показва, че Македония отговаря напълно на критериите и изискванията, тъй като там всички обществени промени до този момент са осъществени по мирен и демократичен начин и тя се оказва единствената република, на чиято територия не са водени въоръжени действия. Именно това е най-сериозният от аргументите на 15 януари да бъде направено официалното признаване на Македония заедно с признаването на другите три бивши югославски републики – Словения, Хърватия, Босна и Херцеговина. Рано следобед Министерският съвет взема решение, както е по Конституция, а в по-късните следобедни часове Филип Димитров заедно с министрите от кабинета прочита решението в Парламента. Като държавен глава на процедурата присъства и Ж. Желев. Реакциите в Парламента са диаметрално противоположни. Депутатите от СДС и от ДПС посрещат решението с бурни овации, станали прави, докато народните представители от БСП остават седнали и пасивни.

Същата вечер Ж. Желев прави обръщение към народа чрез националната телевизия. То гласи:

„Уважаеми сънародници,

Днес, 15 януари 1992 г., Република България реши да признае независимостта на републиките Словения, Хърватска, Босна и Херцеговина и Македония. Това решение е напълно в духа на доклада на Арбитражната комисия на Европейската общност, ръководена от председателя на френския Конституционен съд Робер Баденер. То е израз на принципната политика на България, която зачита правото на свободното и демократично самоопределение на всички народи, включително до създаването на самостоятелни и независими държави. Решението ни е още едно потвърждение на неотклонния стремеж на България да бъде стабилизиращ фактор на Балканите и да спомогне за действителното обединение на Европа върху принципите на международното право и ценностите на демокрацията. Тук националните интереси на България съвпадат с целите на съвременната обобщоевропейска политика. Нашата позиция е логическо следствие от цялостното ни отношение към кризата на запад от нашата граница, позиция, която българската държава е отстоявала многократно. Убедени сме, че това решение е важна стъпка към още по-тясно сътрудничество с всички наши съседи и за още по-тясна интеграция в рамките на обобщоевропейския процес.“⁵¹

---

⁵⁰ Сп. „Международни отношения“, кн. 1, 1993, Външната политика на България след 10.XI.1989 г., Фондация „Фридрих Еберт“, авторски колектив, С. 1997, с. 75.

⁵¹ Желев, Ж. Обръщения на президента към народа и парламента, „Христо Г. Данов“, 1997, с. 96.

Въпреки последователната и ясно заявена и следвана политика от България по отношение на македонската независимост, актът на признаване на Македония от България до голяма степен изненадва международната общност и особено Република Македония.

В България по адрес на президента Ж. Желев и правителството впоследствие са отправени сурови критики. Изказано е мнение, че с признаването на Македония София е недоценила редица неблагоприятни за нея моменти, свързани с факта, че в македонската конституция има текстове, некоректни към българската държава, а езиковият спор продължава да трови отношенията между двете съседни страни. Изказани са и становища, че България би могла да преговаря по всички тези въпроси преди акта на признаването. Проправителствената преса и говорителите на кабинета и президентството оспорват тези обвинения, твърдейки, че бързата реакция на София гарантирала по-нататъшното българо-македонско приятелство и сближение.

Признаването на Р. Македония от България е изключителен акт от страна на президента Желю Желев, българското правителство и парламента. Той доказва тяхната ярна ориентация в сложната обстановка на Балканите през този период, породена от разпада на Югославия. Запърви път след 1944 г. българската външна политика показва самостоятелност и принципност. България заявява позицията си на непренебрежим фактор в балканската политика. Като първа признала Македония тя открива процедурата по международното ѝ признаване и допринася за нейното възприемане като реален международноправен субект. Честата смяна на правителствата до 1997 г. в неукрепналата българска демокрация и сходната ситуация в Македония, не позволяват на двете държави да извлекат в пълен обем позитивите, които произтичат от смелия акт на признаването. Въпреки това от гледна точка на българо-македонските отношения подходът на България показва на гражданското общество и в двете страни пътя за преодоляване на разделението и насажданите с години подозрителност и недоверие в двустранните отношения.

ЛИТЕРАТУРА

Банчев 2009: Банчев, Б. *България и югославската криза (1989–1995)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [**Banchev 2009:** Banchev, B. *Balgariya i yugoslavskata kriza (1989–1995)*. Sofia: Universitetsko Izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“].

Божинов 2017: Божинов, В. *Република Македония в съвременната геополитика*. София: Гутенберг. [**Bozhinov 2017:** Bozhinov, V. *Republika Makedoniya v savremennata geopolitika*. Sofia: Gutenberg].

Борисов 2007: Борисов, О. *Международно публично право*. София: Нова звезда. [**Borisov 2007:** Borisov, O. *Mezhdunarodno publichno pravo*. Sofiya: Nova zvezda.]

Видин 1996, 1999: Видин, Б. *Международно публично право. Обща част*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [**Vidin 1996, 1999:** Vidin, Blagoy, *Mezhdunarodno publichno pravo. Obshta chast*. Sofia: Universitetsko Izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“].

Власова 2014: Власова, К. Парадоксы Балканской политики Европейского союза. // Современная Европа. 204, № 3, 117–126. [**Vlasova 2014:** Vlasova, K. Paradoksy Balkanskoj politiki Yevropejskogo soyuza. // Sovremennaya Evropa. 204, № 3, 117–126.]

Глигоров 2002: Глигоров, К. *Македонија е сештоимаме*. Скопје: Култура. [**Gligorov 2002:** Gligorov, K. Makedonija e se shtoimame. Skopije: Kultura].

Гуськова 1996: Гуськова, Е. Ю. *Новые государства на Балканах: первые шаги на пути самостоятельности*. Москва: ИНИОН. [**Gus'kova 1996:** Gus'kova, YE. Yu. Novyye gosudarstva na Balkanah: pervyye shagi na puti samostoyatel'nosti. Moskva: INION].

Гуськова 2001: Гуськова, Е. Ю. *История югославского кризиса (1990–2000)*. Москва: Русское право / Русский национальный фонд. [**Gus'kova 2001:** Gus'kova, YE. Yu. Istoriya yugoslavskogo krizisa (1990–2000). Moskva: Russkoye pravo / Russkiy national'nyy fond].

Енчев 2005: Енчев, В. *Югославия: Последната балканска империя. История, политика, етноси*. София: Ренесанс. [**Enchev 2005:** Enchev, V. Yugoslaviya: Poslednata balkanska imperiya. Istoriya, politika, etnosi. Sofia: Renesans].

Желев 1997: Желев, Ж. *Обръщения на президента към народа и парламента*. София: Издателство „Христо Г. Данов“. [**Zhelev 1997:** Zhelev, Zh. Obrashteniya na prezidenta kam naroda i parlamenta. Izd. „Hristo G. Danov“].

Желев 1998: Желев, Ж. *В голямата политика*. Труд. [**Zhelev 1998:** Zhelev, Zh. V golyamata politika, Trud].

Желев 2003: Желев, Ж. *Политически речи 1962–2002 г.* София: Фондация „Д-р Желю Желев“. [**Zhelev 2003:** Zhelev, Zh. Politicheski rechi 1962–2002 g. Sofia: Fondatsiya „D-r Zhelyu Zhelev“].

Колосков 2013: Колосков, Е. А. *Страна без названия: внешнеполитический аспект становления македонского государства (1991–2001 гг.)*. Москва: Институт славяноведения. [**Koloskov 2013:** Koloskov, YE. A. Strana bez nazvaniya: vneshnepoliticheskiy aspekt stanovleniya makedonskogo gosudarstva (1991–2001 gg.). Moskva: Institut slavyanovedeniya].

Манчев 2009: Манчев, Кр. *Кървавият край на Югославия*. София: Парадигма. [**Manchev 2009:** Manchev, Kr. Karvaviyat kraj na Yugoslaviya. Sofia: Paradigma].

Симич 1996: Симич, П. Регулиране или разрешаване на конфликти. // *Международни отношения*, София, № 4. [**Simich 1996:** Simich, P. Regulirane ili razreshavane na konflikti. // Mezhdunarodni otnosheniya, Sofia, № 4].

Слатински 1995: Слатински, Н. Реални успехи и пропуснати възможности“ // *Международни отношения*. София, No. 5–6, 1995, 35–43. [**Slatinski 1995:** Slatinski, N. „Realni uspehi i propusnati vazmozhnosti“ // Mezhdunarodni otnosheniya, Sofia, No. 5–6, 1995 g., 35–43].

Тунтев 2005: Тунтев, А. *Република Македонија. Прва декада (1990–1999)*. Скопје: МИ-АН. [**Tuntev 2005:** Tuntev, A. Republika Makedonija. Prva dekada (1990–1999). Skopije: MI-AN].

Ферейра 1997: Ферейра, Л. Г. *Революция на изток. Един португалец в София*. София: Карина-М. [**Fereyra 1997:** Fereyra, L. G. Revolyutsia na iztok. Edin portugalets v Sofiya. Sofiya: Karina-M].

Хинкова 1998: Хинкова, С. *Югославският случай. Етнически конфликти в Югоизточна Европа*. София: Критика и хуманизъм. [**Hinkova 1998:** Hinkova, S. Yugo-slavskiyatsluchay. Etnicheskikonflikti v YugoiztochnaEvropa. Sofia: Kritikaihumanizam].

Църнушанов 1992: Църнушанов, К. *Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него*. София. [**Tsarnushanov 1992:** Tsarnushanov, K. *Makedonizmat I sprotivata na Makedoniya sreshtu nego*. Sofia].

Янчева 2012: Янчева, Лб. Последните десетилетия со СФРЈ. Скопје: Менора. [**Jancheva 2012:** Jancheva, Лб. *Posledni tedetsenii so SFRJ*. Skopje: Menora].

Jović 1995: Jović, B. *Poslednji dani SFRJ*. Beograd: Politika.

Meier 1995: Meier, V. *Wie Jugoslawien verspielt wurde*. Muenchen: C. H. Beck Verlag.

Rich 1993: Rich, R. Recognition of States: the Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union // *Journal européen de droit international*, Vol. 4. No. 1, 36–65.

Riedel 1992: Riedel, S. Bulgariens balkan politikim Spiegel seiner politischen und wirtschaftlichen Transformation // *SOE*, vol.11–12.

Salmon 1993: Salmon, J. *Vers l'adoption d'un principe de légitimité démocratique?* – In: *Association Droit des gens. A la recherche du nouvel ordre mondial, Tome I – Le droit international à l'épreuve*. Bruxelles: Complexe.

Zahariadis 1996: Zahariadis, N. Greek Policy toward the Former Yugoslav Republik of Macedonia 1991–1995. // *Jurnal of modern Greek Studies*, Volume 14, 303–327.